

İnsanın bazı vazgeçilmezleri vardır. Bunlardan birisi de dindir. Her insan, olumlu ya da olumsuz bir şekilde din ile ilgilenmektedir. Zira insan hayatı, din ile olan ilişkisine göre şekillenmekte ve bir anlam kazanmaktadır.

Yine düşünce tarihinde hemen hemen her düşünür sistemi içinde din ve Tanrı'ya yer vermek zorunda kalmıştır. Bu düşünürlerden birisi de hiç şüphesiz ki Platon'dur. Platon din ile ilgili görüşlerini özellikle "Euthyphron" ile "Nomoi (Yasalar)" adlı diyaloglarında

ortaya koymaya çalışmıştır. Birinci diyalogda, kutsal olanın bir ideaya göre olup olmadığı, bu ideaya bakarak değişik durumlarda ona uygun olan ve ondan ayrılan şeyin belirlenip belirlenemeyeceğini, dini, dindarlığı, dine uygun davranış ve bu davranışların dine uygunluğunu nereden aldığı vb. sorunlar tartışılırken, *Yasalar*'da ise, din adına insanın Tanrı'ya ve tanrılara karşı görevlerinden, toplum hayatında dinin önemi ve özellikle X. Kitapta dinsizliğin nedenlerinden ve zararlarından, dinsizliğe karşı çözüm yolları ve uygulanacak yasalardan, verilecek cezalardan söz eder.

PLATON'UN DİN ANLAYIŞI

Hüsameddin ERDEM

Prof.Dr., S.Ü.İlahiyat Fakültesi
Din Felsefesi Öğretim Üyesi

a. Platon'da Genel Olarak Din, Dindarlık ve Dinin Önemi:

Platon dini, ahlâkın korunması ve varlığını devam ettirmesi için bir ön şart olarak düşünür. Bu bağlamda gerek tanrıların konumu, gerekse evrenin yapısı ile ilgili ahlâkta göreliliğe neden olan görüşleri reddeder. Tanrıların var olduğunu, sonsuz ahlâk ölçülerinin bekçileri olduğunu ileri sürer. Ona göre devlet dininin: "Tanrı vardır", "Tanrı bizim mutluluğumuzla ilgilidir" ve "Suçlarımızı bağışlamak için kurban ve dualarla kandırılmazlar" gibi üç esası vardır.¹

Zaman zaman din ile tanrıları birbirinden ayıran Platon, dine ayrı bir önem ve yer vermekte, onu evrensel bir ilke olarak görüp "doğruluk" ile ilişkilendirmekte ve doğruluğun bir parçası saymaktadır.² Buna karşılık, *Yasalar* diyalogunda ise, 'dindarlık'ın öne çıkarıldığı görülür. Bu oluşum ve gelişim süreci, Platon'un yaşıyla doğru orantılı olarak, dinin lehine doğru bir gelişme gösterir.

¹ Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna-Saffet Babür, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 885 d, s. 366; 907 b, s. 397; Şentuna Candan, Babür Saffet, *Yasalar (Platon) Giriş*, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, s. 31.

² Platon, *Euthyphron*, çev. P. Nail Boratav, İkinci baskı, İstanbul, 1958, 12 a, d, e, s. 26.

Din ile iyilik idesi arasında yakın bir ilişki kuran Platon, dini idealara götürülen bir yol olarak da nitelendirir. Çünkü Tanrı idealara bakarak, onları örnek olarak varlıklarını meydana getirmiştir. Bu varlıklar bir çeşit Tanrı'nın düşüncesinden pay almış; ruh, tanrısal akılla birlikte evreni meydana getirmiştir. Platon burada, Tanrı ile evrensel ruhu özdeş saymış, bununla da dini özdeş kılmıştır. Sonuçta Tanrı canlı olan ve varolan her şeye de nüfûz etmiştir.³ Daimonlar ve yer tanrılarıyla dini tam olarak özdeş saymayan Platon, hayatın ve her şeyin nedeni olan ruhu din ile özdeş saymakta ve dini var kılan bir neden olarak görmektedir.

Platon'un dini tanrılardan daha üstün tutmasının nedeni, Yunan mitolojisine göre tanrıların bazı insanlar gibi ahlâk-dışı davranışlar sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu tanrılar kavga ederler, hırsızlık yaparlar, zina ederler, adam öldürürler, haksız ve hukuksuz davranışlarda bulunabilirlerdi. Halbuki din, bütün varlığın, hatta tanrıların bile tâbi olduğu bir yasa, her şeyin nedeni, iyiye ve iyiliğe götürülen evrensel bir ilkedir. Bu ilkenin alt-yapısını ise akıl oluşturur. Çünkü "ruh bütün araçları kullanarak ve tanrısal akılla işbirliği içinde, aslında kendisi de Tanrı olduğu için, her şeyi doğru ve mutlu kılar; fakat akılsızlıkla birleşirse, her şey bunun tersi olur;"⁴ yani akılsızlık bilgisizliğe, bilgisizlik de yok oluşa götürür. Bu ise en büyük kötülük ve dinin özüne yabancılaşmadır.

Platon'un Euthyphron, diyalogunda dini belirleme ve onun evrenselliğini ortaya koyma noktasında bazı temel kavramları tartışır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, onun esas amacı ahlâkı korumak ve temellendirmek olduğu için, ilk sorgulamaya çalıştığı sorun da hangi eylemlerin dine uygun ve hangilerinin aykırı olduğunu belirlemektir. Burada yapılmak istenen şey, dine uygun olan ile aykırı olanı belirlemektir. Bu bağlamda dine uygun eylem "hep kendisinin aynı, öte yandan da dine aykırı olan bir şey, dine uygun olan her şeyin tersi, ama kendisinin aynı"⁵dir. Meselâ bir cinayet işleyen, kutsal bir eşyayı çalan, bir kötülükte bulunan ana, baba kim olursa olsun düşünmeksizin onun hakkında takibatta bulunmak dine uygun bir eylemdir; bulunmamak ise dine aykırı olur.⁶

"Dine uygunluk" sorunu tartışılırken, Euthyphron, "dine uygun olanı" tanrıların hoşuna giden olarak nitelendirmektedir. Tabii ki tanrıların hoşuna gitmeyenler de dine aykırıdır.⁷ Aynı şekilde, "tanrıların hoşuna giden şey, dine uygun şey, tanrıların beğendiği insan da dinli insandır; tanrıların nefret ettiği şey dine aykırı, tanrıların sevmediği insan da dinsizdir..."⁸ Platon, bu anlayıştan hareketle, tanrılardan her birinin iyi ve haklı gördüğü şeyi, aynı zamanda sevdiğini, kötü ve haksız gördüklerinden de nefret ettiğini, ancak tanrılar arasında neyin sevilip, neyin nef-

³ Bkz. Platon, *Yasalar*, 896 a, b, s. 381-382, 899 b, 900 d, 903 c, e, 904 d, 905 e, s. 385-395.

⁴ Platon, *Yasalar*, 897 b, s. 382.

⁵ Platon, *Euthyphron*, 5 e, s. 9-10.

⁶ Platon, *Euthyphron*, 6 e, s. 10.

⁷ Platon, *Euthyphron*, 7 a, s.12.

⁸ Platon, a.g.e. 7 a, s. 13.

ret edilmesi gerektiği hususunda ise ortak bir yargı ve anlaşmanın da söz konusu olmadığını belirtir. Zira bazı şeyler tanrılarca hem sevilen, hem de nefret edilen şeydir. Dolayısıyla, tanrılarca sevilme noktasında bir şey hem dine uygun, hem de dine aykırı olabilmektedir.⁹ Böylesi bir ikilemden kurtulabilmek için ise "dine uygun olanı" şöyle bir sorgulama ile temellendirmeye çalışmaktadır: "Bütün tanrıların hoş gördükleri şey dine uygun, hoş görmedikleri ise dine aykırı; kiminin hoş gördüğü, kiminin hoş görmediği şey ise ne dine uygun, ne de dine aykırı; yahut hem dine uygun, hem dine aykırıdır."¹⁰

Platon'un din ile tanrılar arasındaki ilişkiyi sorgulama bağlamında ele aldığı temel sorulardan birisi de şudur: Acaba "dine uygun olan şeyi tanrılar, dine uygun olduğu için mi hoş görürler, yoksa bu, tanrılar hoş gördükleri için mi dine uygundur?"¹¹ Platon bu soruya şöyle cevap vermektedir: "Bir şey, 'görülen şey' olduğu için görülmüyor; bunun tam tersine olarak görüldüğü için 'görülen şey'dir; bir şey, 'taşınan şey' olduğu için taşınmıyor, biri onu taşıdığı içindir ki 'taşınan şey'dir. Yine bir şey, 'var olan bir şeydir' diye var değildir; tersine o şey, var olduğu için, 'var olan bir şeydir'."¹² Buna göre bir şey, dine uygun olduğu için tanrılarca sevilmiştir; yoksa tanrılarca sevildiği için dine uygun değildir. Zira dinin dayandığı tek idea, kutsallığın modeli, tanrıların üzerinde bir şeydir. Bu diyalogunda Platon bunun mahiyetini çözemez ama, en azından ona ait bir arazi; yani kutsallığın tanrılar tarafından sevildiğini belirler.

Demek oluyor ki, Platon'a göre, tanrıların hoşuna giden şey, dine uygun şey değildir; dine uygun olan şey de tam olarak tanrıların hoşuna giden şey değildir; bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Çünkü dine uygun olan şey, dine uygunluğu sebebiyle tanrılarca sevilir; yoksa sevildiği için dine uygun değildir.¹³ Burada Platon, tanrıların hoşlandığı şey ile, dine uygun olan şeyi ayırmaktadır; hatta bunları birbirine karşıt olarak görmektedir. Bunun nedeni, tanrıların hoşuna giden şey, kutsal şey olamaz; çünkü tanrılar da çoğu insanlar gibi aralarında anlaşmamaktadır.¹⁴

Dine uygun olan ile uygun olmayı birbirinden ayırmaya çalışan Platon, dine uygunlukla doğruluk arasındaki ilişkiyi de sorgulamakta, bu bağlamda şu soruları sorarak sorgulamasına başlamaktadır: "Dine uygun olan her şey muhakkak doğru mudur?" Ayrıca "Her doğru olan şey dine uygun mudur?" "Dine uygun olan şeyler hep doğrudur da, doğru olan şeylerin hepsi dine uygun olmayıp, bir kaçığı uygundur da, gerisi değildir diyebilir miyiz? Acaba doğrunun bulunduğu her yerde dine uygunluk var da, doğruluğun bulunduğu her yer de dine uygunluk yok mu?" Bütün bu soruların sonunda Platon, "dine uygunluk"u doğrunun bir parçası

⁹ Bkz. Platon, a.g.e. 7 e, 8 a, s.15.

¹⁰ Platon, a.g.e. 9 d, e, s. 19.

¹¹ Platon, a.g.e. 10 a, s. 20.

¹² Platon, a.g.e. 10 b, d, s. 20-21.

¹³ Platon, a.g.e. 10 e, 11 a, s. 22.

¹⁴ Bkz. Platon, a.g.e. 7 b, s. 13, 8 a, s. 15.

olarak görür. Buradan "dine uygunluk"un doğrunun hangi parçası olduğunu sorgulamaya çalışır. Sonuçta doğrunun iki parçasından biri dine uygun parçasıdır ki, bu tanrılara borçlu olduğumuz yanı, diğeri ise insanlarla ilgili olan yanıdır.¹⁵ Görüldüğü gibi Platon, doğruluğun dine uygun yanını tanrılarla ilişkilendirmektedir.

Platon, dine uygunluk noktasında, 'dindarlık'ın ne olduğunu da sorgulamaktadır. O, önce dindarlığı Tanrı'ya saygı, tanrılara bakmak olarak temellendirir.¹⁶ Ona göre her bakımın amacı birdir; o da, bakılanın iyiliği ve faydasına olandır. Dindarlık da tanrılara bakmak olduğuna göre, bu bakış tanrıların gerek dua, gerek kurbanlar sunarak hoşlanacakları işleri yapmak ve söylemek, dine uygun şeylerdir.¹⁷ Buna göre dindarlık, tanrılardan istemek ve tanrılara verme sanatıdır. Yani tanrılarla insanlar arasında karşılıklı alış-veriş sanatı demek oluyor.

Bütün bu tartışmaları sonunda Platon, *Euthyphron*'da "dine uygun olanı" tam olarak ortaya koymuş değildir. Ancak *Yasalar* diyalogunda "Dine uygun olan nedir?"in cevabına ulaşmış olmalı ki, din ile ilgili her şeyi açıklamaya çalışmakta, hatta kendisini bu alanda tek ve rakipsiz görmektedir. Yine *Euthyphron* diyalogunda din tanrılardan ayrı ve daha üstün, evrensel görülürken, *Yasalar* diyalogunda din ile Tanrı arasındaki ayırımı ortadan kalkmaktadır. Bunun en belirgin nedeni, Platon'un yaşlandıkça dindarlaşması ve Tanrı'ya daha çok bağlanması, felsefe ve dinî birikimine dayanarak kendi düşüncelerine uygun, akla ters düşmeyecek bir din ve Tanrı düşüncesini oluşturmaya çalışmasıdır. Çünkü o, *Yasalar* diyalogunda dini, akıl, adalet ve ölçülülük ile bir tutarken, gençlik diyaloglarında ise dini, doğrunun bir parçası olarak görmekteydi.

Toplumun bir arada oluşu ve insanca yaşayışını sürdürebilmesi için Platon'a göre dinin büyük bir önemi vardır. İnsanlar dinden uzaklaştıkça, toplumda bir kopma ve çözülme meydana gelir. Bu nedenle Platon, geleneksel dinler ve dinsel uygulamaları özendirir; fakat çeşitli ibadet, dua ve tapınmalar devlet tapınaklarında yapılır; kişilere özel tapınaklar yasaklanmıştır. Çünkü özel tapınaklar yanlış inançları, din ile ilgili olmayan birtakım kimselerin dua ve kurbanlarla tanrıları etkileyebileceği inancını yaygınlaştırabilir.¹⁸

Daha önce de belirttiğimiz gibi Platon'un en büyük ideali, toplum içindeki birlik ve bütünlüğü sağlamaktır. Bunun en uygun yolu olarak da Platon dini görür. Onun ideal devlet anlayışındaki amacı da budur. İyinin, kemalin, mutluluğun hakim olduğu bir devlet nasıl olabilir? Ona göre, bu devletin bir yasa devleti olması gerekir; toplumun tamamını mutlu kılacak yasa da ancak aklın ürünü olabilir. Ona göre, akıl (nous) ile yasa (nomos) arasında etimolojik olarak yakın bir ilişki vardır.¹⁹ Ayrıca yasa koyucu, doğru, güzel ve iyinin mahiyetini kavramış biri olmalıdır

¹⁵ Platon, a.g.e. 12 d, e, s. 25-26.

¹⁶ Platon, a.g.e. 13 b, s. 27.

¹⁷ Platon, a.g.e. 14 b, s. 30.

¹⁸ Bkz. Platon, *Yasalar*, 909 d, e, s. 400; 910 c, d, s. 401.

¹⁹ Platon, a.g.e. 714 a, s. 162, 957 c, s. 455.

ki böylesi bir kimse de ancak filozof olabilir. Felsefe, Tanrı'ya benzemek olduğuna göre, filozof da Tanrı'ya benzemek için çalışan kimse demektir; bunun yolu da dinden geçer. Böylece Platon, devlet ve toplumun düzenini sağlamak için iyi idesinin hâkim olduğu bir insanüstü yasalar bütünü aramaktadır. Ona göre, bu yasalar, aklın ürünüdür ve doğa ile özdeştir. Akılla, doğa ile özdeş olmak da din ile özdeş olmak demektir.

Platon'un din anlayışı sadece teoride kalan ve hayallere dayanan bir fanteziden ibaret değildir. O, dinin gereklerinin yerine getirilmesinden yana; çünkü din, doğrunun hizmetinde olan, düzeni sağlayan, haklıya hakkını vermeyi, bütün bu işlerde sürekliliği amaçlayan kurallar ve buyruklar içerir. Platon Euthyphron'un ağzından bunu: "Katil olduğunu bildiğin halde, onunla beraber yaşar, takibatta bulunarak dinin gereğini yerine getirmezsene, sen de katil kadar kirlenmiş olursun"²⁰ sözleriyle açıklığa kavuşturur. Bu kurallar o kadar kesindir ki, katil isterse babası, en yakın akrabası olsun, yine dinin gereğinin, buyruklarının yerine getirilmesi gerekir. Zira haksızlığın cezalandırılması gerektiğini tanrılar da, insanlar da kabul ederler; buradaki ihtilâf sadece suçlunun kim olduğu, hangi suçu işlediği, ne zaman işlediği üzerinde olur.²¹ Hiç kimse işlenen suçun cezasız kalmasını istemediği gibi, kimseye haksızlık yapılmasını da istemez.

Din, insanlığın faydası için olduğundan, dince emredilen her çeşit dua, kurban ve adaklar tanrılar için bir fayda sağlamaz; bunlar sadece bir saygı ifadesi içindir. Bu faziletli işler dindarlığın bir nişanesidir. Çünkü Platon'a göre din ile fazilet aynı şeydir. Dinin olduğu yerde akıl, adalet ve ölçülülük hâkim olur. Dinsizlik, akılsızlık, bilgisizlik, zulüm ve aşırılık ise toplumların dağılmasına, huzurun bozulmasına ve yok olmasına neden olur.²² İşte din burada kendisini gösterir ve nasıl davranılması gerektiğini ortaya koyar. Akıllı başında bir insan, böyle konulmuş bu düzen karşısında ne yapmalı, ne düşünmeli, neden kaçınmalı bunu araştırmalıdır. Burada yapılacak iş Platon'a göre Tanrı'yı izlemek, onu takip edip onun yolundan gitmektir. Yani hangi eylem Tanrı'nın hoşuna gider ve ona uyar... Bizim için her şeyin ölçüsü, insan değil, daha çok Tanrı'dır. Öyleyse onunla dost olacak kişinin, olabildiğince ona benzemesi zorunludur ve bu temellendirmeye göre içimizden ölçülü olanı, kendine benzediği için Tanrı sever, ölçülü olmayan ise Tanrı'ya benzemez, ona düşmandır ve adaletsizdir; öteki şeyler de aynı uslamla ile böyledir. Bunun sonucunda, hepsinin içinde en güzel ve en doğru saydığım şu düşünce ortaya çıkar: İyi insan için kurban kesmek, her zaman dua, adak ve her türlü tapınma ile tanrılara yakın olmak, mutlu bir yaşam için en güzel, en iyi ve en etkili yoldur, ayrıca ona özellikle yakışan da budur; kötü insan için ise doğal olarak bunların tersi. Çünkü kötü insanın ruhu kirlidir, iyi insan ise temizdir; iyi bir adamın ya da Tanrı'nın kirli ellerden armağan alması da doğru değildir. O halde,

²⁰ Platon, *Euthyphron*, 4 b, s. 17.

²¹ Platon, a.g.e. 8 d, e, s. 17.

²² Bkz. Platon, *Yasalar*, 688 d, e, s. 127; 697 b, s. 138; 705 b, s. 150; 713 e, 714 a, b, c, s.161-162.

tanrılara gösterilen onca çaba, dinsizler için boşuna, dindarlar için ise son derece yerindedir. Demek ki nişan almamız gereken hedef de budur.²³

b. Dinin Hakikati ve Menşei:

Her şeyin bir hakikati ve menşei olduğu gibi, Platon'a göre, dinin de bir hakikati, menşei vardır. Bunu anlamın tek yolu ise "her şey zıddı ile kâimdir" ilkesinden hareket etmektir. Çünkü dinin, dindarlığın zıddı, dinsizliktir. Platon'un ifadesiyle, "... dine aykırı bir şey, dine uygun olan her şeyin tersi, ama kendi kendisinin aynı"²⁴ olandır.

Platon, *Euthyphron* diyalogunda dinin özünü araştırmakta, bu öze ulaşınca da dinin kaynağını bulmuş olacağına inanmaktadır. Platon sözü edilen diyalogunda dinin kaynağının – o dönemde söz konusu olan- tanrılar olamayacağını, çünkü bu tanrıların bile dinin uygun görmediği bazı eylemleri gerçekleştirdiğini, bazı haklı ile haksız, iyi ile kötü, güzel ile çirkin gibi değerler üzerinde anlaşıp uzlaşamadıklarını belirtir.²⁵ Buradan dinsel olanın ancak bir uzlaşma sonucu ortaya çıktığı gibi bir anlayışa gidilmek istense bile, bunun böyle olmadığı ortadadır. Hatta bu, diyalogda şu şekilde dile getirilir: "Dine uygun şey, bütün tanrıların hoş gördükleri şeydir; bunun tersine bütün tanrıların hoş görmedikleri şey, dine aykırı şeydir."²⁶ Bu ifadelerden her ne kadar tanrılar dinin belirleyicisiymiş gibi görünse bile, aksine daimonların ve yer tanrıların nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirleyen din olduğu görülür. Bunu Platon şöyle dile getirir: Bir şey, "dine uygun olduğu için tanrılarca sevilmiştir; yoksa tanrılarca sevildiği için dine uygun değildir."²⁷ Demek ki "dine uygunluk yasası"nın tanrılar karşısında bir üstünlüğü ve bağımsızlığı bulunmaktadır. Platon, *Yasalar* diyalogunda zaman zaman yukarıda sözü edilen tanrılardan söz eder; zaman zaman da Tanrı'dan, Tanrı'nın kılavuzluğundan söz eder. Bu bağlamda tanrısal bir düzenden ve devlet düzeninden de söz eder. O, her türlü düzenin temeline de "erdem"i koyar. Yiğitlik, ölçülülük, adalet ve akı başındalık gibi bu erdemlerin hepsinin aslında tek bir erdem olduğunu ve "erdem" gibi bir adla adlandırıldığını vurgular.²⁸ Platon'a göre bütün erdemlerin kaynağı iyi ideasıdır. İyi ideası hem erdemlerin kaynağı, evrenin düzeninin kaynağı, din de evrenin yasası olduğuna göre, dinin de kaynağı iyi ideasıdır. İyi ideası her şeyin nedenidir; çünkü o – Platon'ca kabul edilen Tanrı'ya ait oluşu açısından- tanrısal olandır; bu anlamda din de tanrısaldır. Yine tekrar belirtelim ki, bu tanrısalılık, Platon'un sıkça kullandığı "tanrılarla ilgili olan" tanrısalılık değil, Sokrates'in

²³ Platon, *Yasalar*, 716 c, d, e, 717 a, s. 165-166.

²⁴ Platon, *Euthyphron*, 5 c, s.10.

²⁵ Platon, *Euthyphron*, 7 d, e, s. 14.

²⁶ Platon, *Euthyphron*, 9 e, s. 19.

²⁷ Platon, *Euthyphron*, 10 d, s. 21.

²⁸ Platon, *Yasalar*, 965 d, s. 466.

"her zaman, içinden bir ses, tanrıca bir ses duyduğunu söylediği"²⁹ Tanrı'nın tanrıya aidiyetidir. Önceden haber verdiği şeylerin bir kelimesinin bile yalan çıkmadığı, haberin sahibi olan Tanrı'nın tanrıya aidiyeti.

Platon'un sözünü ettiği dinin menşei, en üstün idea olarak gördüğü iyilik ideasıdır. Çünkü iyi olan Tanrı, bir takım evren yasalarıyla ilgili işlerin yürütülmesini daimonlara ve yer tanrılarına vermiş ve devretmiştir.³⁰ Demiurgus da evren ve evrendeki işleri deruhte etmekle görevlendirilmiş tanrılardan birisidir.

c. Dinsizlik, Dinsizliğin Kaynağı ve Cezası:

Platon'da "dinsizlik" kavramı çok genel olarak kullanılmıştır. Tanrılara karşı isteyerek dinsizce yapılan hareketler yanında, yasaya aykırı söz söylemek de dinsizlikten sayılmaktadır. Ona göre hiç kimse isteyerek dinsizlik yapmak istemez; ancak şu üç neden yüzünden dinsizlikle karşı karşıya gelebilir. Bu gibi kimseler "ya tanrılara inanmıyordu; ya tanrıların var olduklarına inanmakla beraber insanlarla ilgilenmediklerini düşünüyordu; ya da kurban ve dualarla kandırılıp kolayca yatıştırılabileceklerine inanılıyordu."³¹ Platon, Tanrı vardır ama insanların işleriyle ilgilenmezler; insanların işleriyle ilgilenirler ama, kurban ve dualarla kolayca kandırılabilirler gibi düşüncelerle dinsizlik yapmaya kalkışmamayı önermektedir.³²

Platon, dinsizliğin bu ana nedenleri yanında, ikinci dereceden bazı nedenlerden de söz eder. Bunlardan birincisi ruhların haz ve tutkular karşısında zayıflaması, diğeri, gençlerin aileden gelen bilgileri şuursuzca küçümsemeleri, bir diğeri de tanrılar hakkında rasgele, ileri-geri konuşulması vb. Kötü ve adaletsiz insanların kişisel hayatlarında ve toplum içinde elde ettikleri talih; aslında bu mutluluk hiç de gerçek mutluluk değildir; ama bu çoğunluğun gözünde mutluluk gibi algılanır. Bu nedenle Platon'a göre bilgisizlik, iradesizlik, haz ve tutkulara aşırı bağlılık gibi nedenler insanları dinsizliğe itmektir. Bir benzetmesinde Platon, tutkulu insanları, ipleri tutkunun elinde olan kuklalar olarak düşünür; halbuki asıl ip, yasada somutlaşan aklın altın ipidir ve insan her zaman aklın ipine göre hareket etmelidir.

Platon'a göre, "din", fert ve toplum için çok önemli olduğundan, onunla ilgili işlenen suçların da cezasız bırakılmaması en az o kadar önemlidir. Bu nedenle, Platon: "Biri sözleriyle, ya da hareketleriyle bir dinsizlik suçu işlerse, ona tanık olan kişi onu yöneticilere bildirerek yardımcı olsun; bu bilginin kendisine ulaştığı ilk yöneticiler de onu yasa uyarınca bu davalar için kurulmuş mahkemeye çıkarsınlar... Yasaların gereğini yapmayanları da dinsizlikten mahkemeye çıkarsınlar..."³³ demektedir. Mahkemenin bu gibi suçluları suçlu bulması, onlar için çeşitli cezaları gerektirmektedir. Platon dinsizlik suçu işleyenlerin suçlarının ağırlığına göre yasada

²⁹ Platon, *Euthyphron*, 3, b, s. 4-5; *Sokrates'in Müdafası*, çv. Niyazi Berkes, İstanbul, 1946, 40 a-b, s. 81.

³⁰ Platon, *Yasalar*, 713 d, e, s. 161.

³¹ Platon, a.g.e. 885 b, s. 365.

³² Platon, a.g.e. 888 c, d, s. 369-370.

³³ Platon, *Yasalar*, 907 e, 908 a, s. 398.

cezalar önermektedir. Çünkü Platon'a göre tanrılara inanmamak, herkes için aynı cezayı gerektirmez. Şayet bir kimse hem tanrılara inanmaz, hem de kurbanlar, yeminler hakkında ileri-geri konuşur, ceza görmezse, başkalarını alaya alarak onları da kendisine benzetir, toplumun düzeni bozulur. Bu gibi dinsizlerin başka insanlara zararlı olma açısından daha büyük kötülüğü dokunur.³⁴

Platon'un dinsizliğe karşı açmış olduğu savaşta ortaya koymaya çalıştığı dinsizlik yasasının temeli, "dinsizlik" toplum düzenini bozacağı için, ya dinsizlerin tekrar toplumla uyum göstermelerini sağlamak, ya da topluma tekrar zarar vermemeleri için toplumun dışına çıkarılmalarını sağlamaktır. Zira Platon'un esas amacı toplumdur; o daima toplumu bireye tercih etmiştir. Buradaki cezanın esas amacı da toplum için bireyi islah etmektir. Birey ceza süresince konsey üyelerinin öğütlerini dinleme zorunda kalır; ruhsal kurtuluşunu sağlamak için onlarla görüşür. Ceza süresince aklını başına alanlar insanlar arasına tekrar karışır; aklını başına almayıp aynı suçtan cezalananlar ise idam edilir.³⁵ Görüldüğü gibi Platon'un yasalarının eğitici bir yanı vardır. En azından o bunu böyle konular. Çünkü –daha önce de belirttiğimiz gibi- devletle yasa arasında sıkı bir ilişki vardır. Hatta Platon'a göre yasa, devletin bilincidir; onun doğrudan eğitici bir etkisi vardır; arkasında ise daima aklın gücü bulunur.

Dinsizlik için Platon'un öngördüğü hapis, dışlama, sürgün, ölüm vb. gibi cezaların oldukça ağır olduğu görülür. Bunun nedeni, Platon toplumcu bir düşüncüdür. Onun için toplumun mutluluğu her şeyden önce gelir. O, toplum için bireyi feda etmekten çekinmez. O bir çeşit göğün düzeni yeryüzüne indirmeyi amaçlamaktadır. Yeryüzünün düzeni bir çeşit ideaların düzeniyle özdeşleştirilmek istenir. Çok büyük önem verdiği din de iyi ile eş değerlidir; onun dini iyiye, idealara dayanır. Din kaynağını idealarda bulur. Bu nedenle din, değişmeyen kurallar ve yasalar düzenidir. Kaynağını iyi ideasından alan dine Platonun yaşlılık döneminde daha çok önem verdiği görülür. Yine O, dinin değişmeyen kural ve ilkelerini ortaya koymaya çalışır. Onun bu din temellendirmesinde Mısır'ı ziyaretinin derin izleri görülür. Onun nazarında dindar olmanın ve dine saygı göstermenin çok büyük bir önemi vardır.

Platon, dindar olmayı dini bilmeye, onun yasalarına uymaya ve iyi olmaya dayandırır. Ayrıca ona göre, dine ve Tanrı'ya da saygı gösterilmeli; onları saymalı, üstünlüklerini kabul etmeli, onlar hakkında uydurulan ve iddia edilen asılsız iftiralara da itibar etmemelidir. Çünkü din bu dünya içindeki hayatı düzenleyen temel prensiplerdir. Bu sayede iyilik hâkim olmakta, düzen sağlanmaktadır. Şayet dinin ortaya koyduğu kesin kurallar olmazsa, sofistçe, tiranca düzenler toplumun kurallarını kendi çıkarları doğrultusunda istedikleri yere çekerler. Bu nedenle, tanrıların dinin uygulayıcıları ve denetleyicileridir. Görüldüğü gibi Platon, dini tamamıyla tanrıların gözetim ve denetimine bırakmıştır.

³⁴ Platon, *Yasalar*, 908 d, e, s. 399.

³⁵ Platon, *Yasalar*, 909 b-e, s. 400.

PLATON'UN DİN ANLAYIŞI
 PLATO'S UNDERSTANDING OF RELIGION
 Prof.Dr. Hüsameddin ERDEM

Plato, who concerned himself almost with every problem of philosophy, also dealt with the question of religion. Having established certain connection between religion and gods, he viewed the former as both non-separable from the latter and a set of universal and transcendental rules. Moreover, religion, according to him, is a law followed even by gods, the cause of everything, and a universal principle leading to what is good and goodness. The mainstay of this principle is reason, and the chief idea on which religion rests as the paradigm of sacredness is something above gods. For this reason, what is liked and approved by gods is not sacred and conformable to religion. It is quite the opposite. That is, all that is agreeable to religion is approved and liked by gods, too.

By establishing a kind of link between what is right and religion itself, Plato maintains that the real goal of the religious laws is to ensure harmony and order, and good and happiness of the society. Hence, there is, he believes, a direct relation between 'being religious' and 'being obedient' to the laws and thus people should follow religion and obey religious laws. In addition, a society with no religion, for him, is doomed to degeneration and corruption, and harmful to human beings. Consequently, he is of the opinion that people who advocate a life without religion or an irreligious life deserve to be punished. However, the punishments as such should be directed towards amelioration of the society. Those who have not been corrected or rehabilitated by the punishments should be excommunicated and driven out of the society.

ملخص

أفلاطون تطرق إلى جميع المسائل الفلسفية، فهو تطرق أيضا إلى مسألة "الدين"، وحاول أن يجعل بعض الارتباطات بين الدين وبين الآلهة، ورأى أن الدين غير الآلهة، وأنه شيء متعال، وأنه مجموعة من القواعد العالمية. بل الدين عنده نظام يتبعه الوجود كله حتى الآلهة، وعلّة كل شيء، ومبدأ عالمي يؤدي إلى الخير وإلى عمل الخير. ويستند هذا المبدأ إلى العقل. والفكر (idea) الذي يستند إليه الدين شيء فوق الآلهة. ولهذا، الشيء الذي يجب ويعجبه الآلهة ليس شيئا مقدسا وموافقا للدين، بل الشيء الذي يوافق الدين فهو المحبوب لدى الآلهة.

إن أفلاطون الذي جعل ارتباطا بين الدين والصدقة يرى أن الهدف الحقيقي للدين والقوانين هو صلاح المجتمع ونظامه وخيره وسعادته، ولأجل ذلك فهو يرى أن الرعاية للدين والقوانين يجب على الناس، كما يرى أن هناك علاقة مباشرة بين الدين والمراعاة للقوانين. ويدافع عن أن الإنكار يؤدي إلى فساد المجتمع والضرر للناس، ولذلك يجب معاقبة المنكرين، إلا أن هذه العقوبات لا بد وأن يراعى فيها جانب التربية والإصلاح، وفي النهاية يجب قطع علاقة من لا يمكن إصلاحهم بالعقوبات مع الناس.

